

Mažoji medinė Marijampolės krašto architektūra

Danutė KATKUVIENĖ

*„Laikykite apkabinę Viešpaties Jėzaus Kryžių,
jokios galimybės mums nepakenks, jokios galybės
mūsų nesutrukdys, neužtvenks mums kelio“
(Palaimintasis Jurgis Matulaitis „Užrašai“)*

2001 m. kryždirbystė UNESCO įtraukta į Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą. Kryždirbystės tradicijų unikalumas ir savitumas buvo pripažintas pasauliniu mastu. Tai paskatino muziejininkus, bibliotekininkus, kraštotyrininkus tyrinėti šį unikalų mūsų krašto paveldą, registruoti savo krašto paminklus, rinkti medžiagą apie jų istoriją.

► Sūduvos krašto kryžiai ir koplytėlės buvo mažai tyrinėti. Kiek platesnė informacija apie juos publikuota Lietuvos sakralinės dailės katalogo tomuose bei keliuose moksliniuose straipsniuose. Per paskutinius penkerius metus buvo išleistos penkios knygos, kuriose nagrinėjama Sūduvos krašto kryždirbystė. Pirmąjį albumą „Žymiausi Zanavykų krašto mažosios architektūros paminklai“ 2003 m. išleido šio krašto muziejus. 2006 m. pasirodė du leidiniai: „Kazlų Rūdos krašto kryžiai ir kryždirbiai“ bei „Kalvarijos krašto kryžiai, koplytstulpiai, stogastulpiai, koplytėlės“. 2007 m. visus besidominčius šiuo mūsų krašto paveldu pasiekė taip pat du leidiniai – tai Vilkaviškio krašto muziejaus darbuotojos Aušros Valuntaitės-Mickevičienės knyga „Vilkaviškio krašto kryžiai ir kryždirbiai“ bei Marijampolės kraštotyros muziejaus išleista knyga „Mažoji medinė Marijampolės krašto architektūra.“ Pastarojo leidinio sudarytojai, muziejininkai Danutė Katkuvienė ir Romas Linionis.

► Medžiaga knygai „Mažoji medinė Marijampolės krašto architektūra“ surinkta per dvejus metus. Tyrinėjimų geografija apima tik Marijampolės savivaldybės teritoriją. Leidinyje užfiksuota 443 vnt. mažosios architektūros paminklų.

Koplytėlė su Šv. Aloyzo skulptūra. Trakiškių km. (R. Linionio nuotr.)

Vienuolių marijonų kapai Marijampolės senosiose kapinėse

	Kryžiai	Koplytstulpiai, stogastulpiai	Koplytėlės	Paminklai, skulptūros
Marijampolės miestas	12	5		9
Marijampolės miesto senosios kapinės	53	12		9
Marijampolės miesto naujosios kapinės	31	11		6
Marijampolės seniūnija	38	2	2	7
Igliaukos seniūnija	46	6	1	4
Gudelių seniūnija	24	1	1	1
Liudvinavo seniūnija	47	10	1	4
Sasnavos seniūnija	46	6	6	3
Šunskų seniūnija	23	11	2	3
	320	64	13	46

Cross-crafting in Marijampole District

Danutė KATKUVIENĖ

The issue provides a wide panorama of wooden folk monuments in Marijampole district. The photos are arranged according to the spread of crosses in Marijampole town, villages and township of the district. Such a simple and comprehensive structure of the book displays local features of cross-crafting, especially specific character of the decor of the monuments.

The monuments are situated in sacred space such as churchyards and cemetery, in villages and homesteads, and by the waysides as well. As a rule, wooden monuments have been built in memory of famous people.

In point of shapes of monuments crosspiece crosses are predominant in Marijampole district. Besides some pillar-type crosses, pillared shrines and modern forms can be found there. Most part of them has been built during the last two decades. Some earlier examples have remained in churchy-

ards and cemeteries. Some current crosses have been built in the place of the previous ones. In general, cross-crafting heritage is hardly left in natural environment except a few pre-war crosses built in the Old Cemetery. Most part of the old monuments was made by local masters, but only a small part of them are known.

Crosses made by P. Tamasauskas are excluded among the most famous monuments in the district of the last century. Other neighbouring localities have also produced masters who have built some later crosses and pillared shrines - A. Teresius and K. Martinaitis from Garliava, R. Blazaitis from Alvitai, A. Sakalauskas from Prienai, etc.

In this issue the main data of monuments are provided next to the place and the year of erection, and the name of the master (if it is known). Such photo presentment makes this book a specific catalogue which is very important while making the acquaintance with cross-crafting in Marijampole district and looking into its distinctive features.

► Knygoje pateikta 224 kryžių, 48 koplytėlių ir stogastulpių, 8 koplytėlių, 24 skulptūrų (paminklų) fotografijos ir istoriniai duomenys. Iš viso – 304 objektai. Visi mažosios architektūros paminklai knygoje suklasifikuoti pagal seniūnijas.

► Kaip teigia Dr. Alė Počiulpaitė, „Marijampolės krašto kryždirbystės panoramoje veltui ieškotum ryškesnių kontrastų – ji rami tarsi Suvalkijos lygumos, tačiau nenuobodi. Gaila, kad laikas sunaikino didžiąją dalį kryždirbystės paveldo, tėra išlikęs vienas kitas statinys iš praėjusio šimtmečio pirmosios pusės.“

► Seniausias knygoje aprašytas kryžius – iš Skriaudučio kaimo (Marijampolės seniūnija), pastatytas 1900 metais.

► Išlikęs ir kryžius, skirtas Lietuvos nepriklausomybės 10-mečiui, pastatytas 1928 metais prie kelio Kalvarija – Alytus. Šiuo metu jis perkeltas prie Strazdų kaimo kapinių (Liudvinavo seniūnija). Iš dar išlikusių detalių galima spėti, kad tai buvęs puošnus kryžius. Jis daug kuo panašus į Lakinskių kaimo kryžių (Liudvinavo seniūnija). Abu kryžiai buvo pastatyti maždaug tuo pačiu metu ir manoma, kad tai galėjo būti to paties meistro darbai.

► Vertingiausiais paveldo reliktais laikomi du Prano Tamašausko kryžiai, esantys Igliaukos šv. Kazimiero bažnyčios šventoriuje. Tai darbai, atlikti sekant A. Varno kryžių projektus. Abu šiuos juos 1990 m. atnaujino Vytenis Antanavičius (Igliauka).

► Marijampolės senosiose kapinėse yra 65 Švč. Mergelės Marijos nekalto prasidėjimo Vargdienių seselių kapai ir 50 vienuolių marijonų kapų. Antkapiniai kryžiai buvo pagaminti vienuolyno stalių dirbtuvėje. Žinomi meistrai: J. Kyburys, A. Budreika, J. Penčyla.

► Daug išliko senųjų antkapinių kryžių: Daukšių kaimo kapinėse (Igliaukos seniūnija), Gudelių kaimo kapinėse (Gudelių seniūnija). Pagal jų konstrukciją ir įrašus kryžių lentelėse galima daryti prielaidą, kad jie gali būti statyti XX a. pradžioje.

► Daugiausia išlikusių ir knygoje pateiktų kryžių yra atstatyti po Atgimimo. Jie stovėjo dar prieš karą dažniausiai kaip kaimo kryžiai. Dalis jų skirti dramatiškų laikų atminimui – tremčiai, partizanų kovoms, žuties vietoms pažymėti.

► Viena seniausių ir puošniausių koplytėlių mūsų krašte – koplytėlė su Šv. Aloyzo skulptūra Trakiškių kaime, prie kelio Marijampolė–Prienu (Marijampolės seniūnija), pastatyta 1925 m. šio kaimo pavasarininkų. 1990 m. koplytėlė atstatyta, nekeičiant nei formų nei mastelio. Šv. Aloyzo skulptūra išlikusi ta pati. Ją išsaugojo Antanina Ramoškienė.

► Mažai yra išlikę mūsų kraštui būdingų koplytėlių medžiuose. Seniausia tokia koplytėlė užfiksuota ir pateikta knygoje yra trijų kaimų – Mokolų Naujienos, Svirnaviečių, Obšrūtėlių – žemių susikirtimo vietoje. Datuojama ~1940 m.

► Labai sunku išsiaiškinti kryžių autorystę, nes meistrai, kaip ir senovėje, dažniausiai neiškala savo vardo. Yra žinomi 92 meistrų vardai. Vieni jų pastatę tik po vieną, kiti – po keletą darbų. Knygoje publikuojama po septynis A. Samsonavičiaus ir A. Sakalausko darbus, po keturis K. Kvainausko ir A. bei V. Antanavičių, po tris J. Mickevičiaus, K. Balčiūno, R. Bilinsko, po du Pr. Tamašausko, A. Teresiaus, K. Martinaičio, V. Apučio darbus. Yra paminklų, kuriuos gamino keli meistrai. Tai stogastulpis Riečių kaime, Šv. Trejybės bažnyčios šventoriuje. Jį pagal K. Gaulios projektą pagamino R. Bilinskas (Marijampolė), skulptūrėles išdrožė A. Sinkevičius (Marijampolė), metalinė saulutė R. Karpavičiaus (Padovinys).

► Trijų meistrų darbas – koplytstulpis „DIEVUI IR TĖVYNEI PADOVINIO TIKINTIEJI“ – 1993 m. atstatytas vietoj prieš karą

Koplytstulpis. Padovinys. Meistrai: J. Narušis, R. Valasevičius, saulutė – R. Karpavičiaus

Skulptūra. Palaimintasis Jurgis Matulaitis. Marijonų vienuolyno kiemelis

stovėjusio pavasarininkų kryžiaus (Liudvinavo seniūnija). Koplytstulpį ir skulptūrėles išdrožė J. Narušis ir R. Valasevičius, metalinė saulutė R. Karpavičiaus.

► Šešių autorių darbas yra memorialas, skirtas žuvusiems už Lietuvos laisvę „Ramybės parkas“. Memorialą sudaro dvylika medinių paminklų (8 skulptūros ir 4 kryžiai). Projekto autorius V. Medelis (Marijampolė), projektą įgyvendino R. Bilinskas, K. Barišauskas, R. Karpavičius, R. Vainas, J. Dulinskas.

► Yra žinomi keturi kalviai: R. Karpavičius, V. Antanavičius, R. Grekavičius, J. Vaitiekūnas, kurie puošė kryžius, koplytstulpius ir stogastulpius. Daugiausia darbų yra R. Karpavičiaus.

► Gaila, kad daugelis senųjų kryžių taip ir liko neužfiksuoti ir net nėra jų autentiškų fotografijų, todėl negalima atlikti rimtų šios unikalios architektūros dalies tyrimų ir palyginimų. ■

R. Linionio nuotr.

Naudota literatūra:

1. Lietuvos sakralinės dailės katalogas, t. I, Vilkaviškio vyskupija, kn. 1;
2. Marijampolės dekanatas. Vilnius, 1996, p. 96–97, 116–118;
3. Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai. V, 2005, p. 258–272.